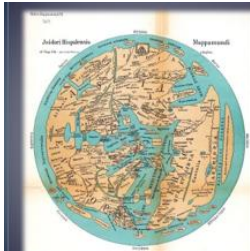

Тема 6. Країнознавча характеристика країн Європи

Географічно-країнознавча
характеристика Європи
Дворніна Настя, МВ-3

Ісидор
Севільський,
VI-VII ст.

Європа після Вестфальського миру 1648 р.

Європа після II Світової війни

Європа протягом
XVIII ст.

Європа у XXI ст.

Європа після I Світової війни

Західна Європа

Північна Європа

Східна Європа

Уявлення про глобальний поділ на континенти з'являється в поримську, християнську добу. Зокрема, близько VII ст. єпископ Ісидор Севільський виробляє географічну карту типу *tabula mundi*, що зображає колоподібний світ, поділений на три нерівні частини: Азію (1/2 світу), Африку та Європу (по чверті кожна). Після піднесення Карла Великого, виникнення Священної Римської імперії та перших Хрестових походів починає виникати неявна асоціація між християнством і тим регіоном, яким стала Європа, між *Christianismus* (християнство-віра) і *Christianitas* (християнство-область).

- *mappe mundi* – загальна назва карт європейського Середньовіччя, які призначалися для наочної ілюстрації християнської картини світобудови.

Політична карта Європи на початку XVI ст., невдовзі після подорожей Христофора Колумба, – це відображення геополітичної заплутаності доби, коли політика творилася за зовсім іншими правилами. Хоч слово Європа вживалося рідко, проте ідея «християнського світу» стає значущим геополітичним уявленням у цей час. Його єдність була дуже відносною, адже ґрунтувалася на спільній «офіційній мові» - латині – та на загальній вірності християнству. Одна з перших пропозицій щодо об'єднаної Європи була висловлена фр. юристом П'єром Дюбуа і полягала в тому, аби згуртувати християнський світ проти османської загрози. Це є прикладом того, що відчуття «європейської спільності» було ще дуже слабким. Ми не можемо сприймати кордони, держави та території на різного виду картах того часу як істинні дані про геополітику європейського континенту. Формування чітких меж у економічному та політичному просторі середньовічної Європи ще не розпочалося.

У зв'язку з численними відкриттями європейців, їх погляд на світ почав змінюватися. Поширення європейського впливу на «Новий світ» та піднесення європейського капіталізму поступово трансформували ідею Європи та її життєдіяльність. До XVI ст. слово «держава» стосувалося лише становища володаря у його «держанні» і мало незначний сенс стосовно території. Упродовж двох наступних століть ідея держави як географічного обшару поступово зміцнювалася. Утвердження національних просторів на європейській карті відбулося в розпал широкомасштабного насильства та воєн – часів Реформації, Контрреформації та Тридцятилітньої війни. Визначальним моментом у розвитку нової європейської геополітики стало укладання в 1648 р. Вестфальського миру, що дав початок ідеї світської Європи, на арені якої окремі держави утримують рівновагу сил. Найкраще цей період відображають, звичайно ж, карти, які до XVIII ст. стають ретельно укладеними автопортретами нових європейських національних держав.

Протягом XVIII ст. Європою ширяться такі терміни як «цивілізація», «культура» та «прогрес», що змінює її внутрішній геополітичний курс. Національні держави значною мірою починають опікуватися народом, що мешкає в їх межах, усвідомлюючи, що народ є і формою, і засобом урядування. Поступово постала нова версія європейської рівноваги сил, яку очолила «пентархія» - Британія, Франція, Австрія, Прусія та Росія. Протягом XVIII ст. знайомий поділ Європи на Схід і Захід замінив попередній поділ на Північ і Південь. У той час, як північно-південна класифікація виражалася звичайно в категоріях старої (ПД) і нової (ПН) Європи, причому перша породила останню, то розділення східно-західне було набагато більш упередженим розмежуванням між модерністю (ЗХ) та традицією (СХ). Багато дослідників погоджуються з думкою, що з поступовою втратою мусульмансько-османської загрози було винайдено нову зовнішню «загрозу» з боку християнського Сходу, від якого «освічена» Західна Європа могла себе відрізнити. Попри переважно християнську віру своїх мешканців, СХ Європа була «винайдена» Заходом як варварська царина поза межами карти цивілізації.

Упродовж XIX ст. ідея Європи стає ще більш складною та суперечливою. Визначальним моментом стала Французька революція, якій багато чим зобов'язаний сучасний геополітичний ландшафт. У 1812 р. уся карта Європи була трансформована, і нові французьку «департаменти» простяглися по всій північноєвропейській рівнині на схід від Ельби (поч. у Ч, тече в Н) і на південь аж до Рима. Проте, Віденський конгрес 1815 р. змінює хід європейської геополітики. Нова політична карта була розроблена для стримування зазіхань Франції, ідея рівноваги сил утвердилася через ідею «європейського концерту». Поширення націоналізму дійшло кульмінації з початком «Весни народів» 1848 р.. Молоді націоналісти наголошували на необхідності створення об'єднаного європейського устрою, в якому їх держави займатимуть належне місце. У 2 пол. XIX ст. усі п'ять головних європейських держав були втягнуті щонайменше в одну війну. Наприкінці століття ідея гармонійної Європи, яка складалася б з вільних націй, стала вже «повітряним замком».

Можна лише спробувати перерахувати всі історично важливі події на європейському континенті протягом XX ст.. Воно є найбільш визначальним для формування єдиного геополітичного простору Європи на картах і, нарешті, формування об'єднань держав. Після I Світової війни : розпад Російської та Австро-Угорської імперії та утворення 9 незалежних держав – Польща, Угорщина, Литва, Фінляндія, Естонія, Латвія, Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів, словенці. 1939 р. – приєднання до СРСР сх. частини Польщі (Зх. області України та Білорусії). 1940 р. – приєднання до СРСР Прибалтійських держав (Латвії, Литви, Естонії). Друга світова війна призвела до утворення НДР та ФРН, 1949 р. та утворення перших міжнародних організацій, членами яких до кінця XX ст.. стали переважна більшість світових держав, на відміну від Ліги Націй. Об'єднання двох німецьких держав завершилося 3 жовтня 1990 р., як і розпад СФРЮ, виражений у проголошенні політичної незалежності спочатку Словенії і Хорватії (1991 р.), а згодом Боснії і Герцеговини, а також Македонії (1992 р.).

Сьогодні економічні та політичні відносини є більш інтегрованими, ніж це було в минулі епохи, коли національні держави та імперії були більш значущими. Сучасні транспортні та комунікаційні технології об'єднали цей «край достатку» - Європу – в одну сферу глобального визнання. Для політичних цілей Європа поділяється на два регіони: Західну Європу та Східну Європу. У цьому випадку регіон Західної Європи включає регіони Північної Європи, Південної Європи, Центральної Європи та Британських островів. Східна Європа — це все на схід від Німеччини, Австрії та Італії. Проте, традиційно Європу поділяють на 4 географічні субрегіони, до складу кожного входять країни, що мають спільні культурні риси та фізичну географію.

Західна Європа (або Центральна Європа) – це історично найдавніший і найбільш соціально-економічно сформований цивілізаційний субрегіон Європи й світу. За системою кодування UN M49, тут розміщені 9 країн: Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди та Швейцарія. Німеччина та Франція є двома домінуючими державами, а Бельгія, Нідерланди та Люксембург складають країни Бенілюксу. Швейцарія та Австрія межують з Альпійським регіоном. Міністерство Ліхтенштейн розташоване на кордоні між Швейцарією та Австрією. Франція — єдина країна, узбережжя якої виходить як на Атлантичний океан, так і на Середземне море. Ці країни розташовані в основному економічному регіоні Європи та мають стабільні демократичні уряди та відносно високий рівень життя порівняно зі світом.

Німеччина є найбільшою економікою Європи та має найбільший валовий внутрішній продукт у країні. Бельгія має великі ділові центри в Брюсселі та Антверпені. Швейцарія відома своїми банківськими та фінансовими ринками. Люксембург має один із найвищих показників ВВП на душу населення у всій Європі. Австрія відзначається високим рівнем культурної діяльності у Відні та Зальцбурзі. Усі ці країни доповнюють одна одну, створюючи один з домінуючих економічних просторів у світі. Територія — 3,7 млн км².

Рельєф Західної Європи доволі складний. Рівнини й низовини чергуються з високими горами і середньогір'ям (1000-2500 м над р.м.). Клімат помірний, частково субтропічний, середземноморський (Франція, Монако). Найбільші ріки – Дунай, Рейн, Лаура. Сена, Ельба, Маас, Рона. Значна частина Нідерландів лежить нижче рівня моря, тому країна постійно веде «боротьбу з морем». Там побудовано 2400 км дамб і 5440 км каналів. У тектонічних зниженнях, що характеризуються дуже порізаною береговою лінією, значною глибиною, видовженою формою, утворюються озера. Таких озер багато у Швейцарії.

Якщо раніше Західна Європа мала значний мінеральний потенціал, то на сьогодні ресурси значно вичерпані. На регіон припадає ¼ запасів кам'яного вугілля в Європі. Найбільші вугільні басейни у Франції, Німеччині, Бельгії, газу – в Нідерландах, поклади залізної руди – у Франції, Люксембурзі, уран – у Франції. Значні площі лісів вкривають 22% території субрегіону, переважно в Австрії,

Німеччині, Швейцарії, Франції. У більшості країн переважно штучні ліси, які виконують природоохоронні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції. Рекреаційні ресурси тут достатньо багаті та різноманітні: у Західній Європі багато туристичних зон, заповідників, національних парків.

Господарство Західної Європи на сучасному етапі орієнтується на випуск масової продукції середнього рівня складності: автомобілів, верстатів, морських суден, виробів електротехніки тощо. Третина промислової продукції Західної Європи та 2/3 її експорту припадає на машинобудування. Високим розвитком відзначається автомобілебудування. Західна Європа є також найбільшим у світі виробником верстатів, оптики, металомістких машин і конструкцій тощо. Хімічна промисловість за своїм значенням посідає у Західній Європі друге місце після машинобудування. У Західній Європі налічується близько 100 промислових районів. Прикладом може бути Рур – міська агломерація на території Німеччини, що ввійшла до Рейнсько-Рурського регіону. Нідерланди є провідним експортером сільськогосподарської продукції, яка робить значний внесок у її економіку. Голландський сільськогосподарський експорт складається зі свіжозрізаних рослин, квітів і цибулин, а також помідорів, перцю та огірків. Бельгія залишається сильно індустріалізованою та є великим експортером продукції, включаючи готові алмази, продукти харчування, кольорові метали, технології, нафтопродукти та пластмаси. Люксембург лідирує в Європі як центр індустрії приватного банківського обслуговування та страхування та поступається лише Сполученим Штатам як центр інвестиційних фондів.

Клімат у Західній Європі визначає західне перенесення морських повітряних мас з Атлантичного океану, отже ЗХ Європа знаходиться в помірному кліматичному поясі.

Субрегіон **Південної Європи** розташований на півостровах Середземного моря та Атлантичного океану – Піренейському, Апеннінському та Балканському. До цього регіону належать Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Гібралтар, Греція, Італія, Македонія, Мальта, Чорногорія, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Іспанія, Ватикан. Цілком справедливо її називають «колискою європейської цивілізації». Стосується це насамперед Греції та Італії, де сформувалися античні високорозвинені держави: Стародавня Греція (з середини 2 тисячоліття до н. е., розквіт — 5-4 століття до н. е.) і Стародавній Рим (з середини 8 століття до н. е., розквіт — перші століття нашої ери).

Піренейський півострів складається з Іспанії та Португалії. Гірський масив Піреней відокремлює Піренейський півострів від Франції. Греція, найпівденніша країна на Балканському півострові, включає безліч навколишніх островів і великий острів Крит. Італійський півострів має форму чобота з Апеннінськими горами, що спускаються вниз по центру. До складу Італії також входять острови Сицилія і Сардинія. У цьому регіоні є п'ять мінідержав. Невеликий острів Мальта розташований на південь від Сицилії і є незалежною державою. Монако, Сан-Марино, Андорра та Ватикан також є незалежними державами, розташованими в регіоні. Майже 10 % площі регіону припадає на острови у Середземному морі і Атлантиці.

Італія відділена від іншої частини континенту саме Альпійськими горами. Її дуга 1200 км проходить від Заходу на Схід. Усі гори належать до Альпійської гірської системи. В регіоні існують вулканічні явища. Найвідоміші вулкани – Ента, Везувій, Стромболі (Італія).

Важливою особливістю країн Південної Європи, є те, що всі вони знаходяться на головних морських шляхах з Європи до Азії, Африки й Австралії, а Іспанія і Португалія — також до Північної та Південної Америки. Проте, річкова мережа є недостатньо розвиненою. Багато рік влітку міліють і пересихають. Найповноводніші ріки, що використовують для судноплавства – По (Італія), Тахо (Іспанія).

У регіоні відчувається гостра нестача корисних копалин. Майже немає нафти, мало природного газу та вугілля. Є поклади різноманітних металів: боксити (Греція), ртуть, мідь (Іспанія, Італія),

вольфрам (Португалія), великі поклади будівельних матеріалів – мармур, граніт, цементна сировина, глина. Наприклад, Іспанія та Португалія – найбільші в Європі виробники цементу, черепиці, стінних матеріалів. На острові Наксос (Греція) розташоване найбільше в світі родовища наждаку. Країни регіону бідні на деревину. Великі ліси збереглися лише в Альпах та Піренеях. Середня лісистість регіону – 32%. Найбільші лісові масиви у Іспанії – 51%, мінімальні – на Мальті – 16% .

Цей субрегіон Європи характеризується досить значним розвитком аграрного сектору та туристично-рекреаційної діяльності. Культура Південної Європи була побудована навколо землеробства. Традиційна кухня заснована на місцевих свіжих продуктах і вині. Оливкова олія та вино були і залишаються основними сільськогосподарськими експортними товарами. Люди південної Європи різноманітні та дотримуються багатьох різних традицій, але пов'язані між собою подібним способом життя та економічною діяльністю.

Клімат Південної Європи, який пом'якшується водою, що її оточує, часто називають середземноморським кліматом, який має м'яку вологу зиму, спекотне сухе літо та довга тепла осінь, що сприяє сільському господарству та рекреації. Влітку часті посухи, особливо в Греції та Італії.

У **Північній Європі** зосередилися одні з найбільш економічно розвинених країн світу. Північна Європа традиційно включала Ісландію, Фінляндію та три скандинавські країни Норвегію, Швецію та Данію. На всі ці країни вплинула спадщина та експансія вікінгів. Їхні столиці також є великими портами, а найбільші міста кожної країни є їхніми головними містами. Країни Балтії асоціювали зі Східною Європою протягом радянської епохи, але, як і їхні сусіди на півночі, стають більш економічно інтегрованими та подібними до їх північних сусідів. Всі країни мають вихід до Балтійського моря, а з нього в Світовий океан. Через їх території пролягають транзитні сухопутні шляхи у напрямі Схід - Захід, Північ - Південь. Сьогодні в цей субрегіон Європи входять 10 держав: Данія, Естонія, Фінляндія, Ісландія, Ірландія, Латвія, Литва, Норвегія, Швеція та Сполучене королівство Великої Британії та Північної Ірландії, а також автономні одиниці у вигляді островів і архіпелагів: Аландські острови, Фарерські острови, Острів Мен, о. Джерсі, о. Сарк, а-г Шпіцберген і о. Ян-Маєн.

Країни ПН Європи сформували особливу модель соціально-економічного розвитку («суспільство загального добробуту»), який визначається такими рисами:

- високий рівень життя, відсутність різких контрастів між багатими і бідними;
- значний рівень податків (до 55 % від прибутку);
- середня площа житла - 400 м². Швеція посідає 1-ше місце у світі за забезпеченістю житлом на душу населення (на кожні 1000 осіб припадає 445 квартир);
- висока соціальна захищеність: офіційно тривалість робочого тижня — 40 год., на практиці в середньому — 37 год., оплачувана відпустка — 5 тижнів, сплачуються витрати на дітей до 16 років, надаються позики на квартиру. Високорозвинена система охорони здоров'я: у разі захворювання працівник одержує допомогу, яка становить 65-90 % заробітної платні. Основна пенсія (по старості) виплачується незалежно від трудової діяльності, розмір її однаковий для усіх. Крім того, держава виплачує додаткову пенсію за вислугу років;
- низький рівень безробіття, який в середньому по регіону становить 5,3 %. Допомога із безробіття дорівнює в середньому 90 % від попереднього заробітку. Тим, хто не може знайти собі роботу, суспільство пропонує громадські роботи.

Загалом прагматичне намагання скандинавів уникати конфліктів і досягти консенсусу в політичному та економічному житті забезпечує високий розвиток їх країн. У ПН Європі успішно поєднують приватну власність і ринкову конкуренцію з урядовими програмами, спрямованими на рівноправний розподіл загального прибутку, на підтримку непрацевдатних, компенсацію втрат, спричинених ринковою нестабільністю.

Маючи порівняно невелике населення, країни Північної Європи вирізняються високим рівнем промислового розвитку й інтенсивним сільським господарством. Галузева структура їх національних господарств повністю відповідає сучасній структурі економіки інших високорозвинених держав (частка сільського господарства та видобувної промисловості в структурі ВВП становить від 2 до 4 %, лише в Ісландії вона сягає 15 % внаслідок інтенсивного розвитку рибальства та вівчарства); обробна промисловість та будівництво в середньому в регіоні дорівнюють 28 % ВВП; сфера послуг — 67 %. У підприємницькій структурі країн значне місце посідає малий та середній бізнес. Переважна їх більшість функціонує у сфері послуг, оскільки промисловість північноєвропейських країн вкрай монополізована і крупні корпорації не залишають шансів на виживання малим та середнім компаніям у цій сфері економіки. Країни Балтії стали розвиненими індустріально-аграрними партнерами інших країн цього регіону. Основні галузі їх промисловості: автомобілебудівна, сільськогосподарське машинобудування, радіoeлектронна, фармацевтична, текстильна, харчова та ін.

У країнах переважають прикладні наукові дослідження. За окремими напрямками втілення досягнень НТП у практику країни Північної Європи є лідерами у світі. Наприклад, Швеція посідає перше місце за кількістю робітників на одного зайнятого і друге місце після Японії за абсолютною кількістю робітників; Фінляндія — безперечний світовий лідер за будівництвом атомних криголамів.

Визначною особливістю ландшафту є Скандинавські гори — довжина — 1700 км, ширина — 600 км, найвища точка — гора Гальхепітген, 2469 м. В Ісландії знаходиться найактивніша вулканічна зона (200 вулканів, в тому числі більше 20 діючих), лавові поля, гарячі джерела — гейзери. У межах Балтійського щита корисних копалин немає. Лише у шельфах Північного моря відкрито запаси нафти і газу. Фінляндія має запаси торфу, Швеція — уран. У регіоні зосереджено 70% хвойних лісів Європи (без країн СНГ). Показники лісистості: Ісландія — 1%, Данія — 12%, Норвегія — 31, Швеція — 68%, Фінляндія — 77%. Країни на ПД Європи наповнені річками та озерами. Лише у Фінляндії нараховується 60 тис. (10% площі країни), третина земельного фонду — болота.

Концепція **Східної Європи** як єдиного культурного регіону походить з кінця XVIII століття, з епохи Просвітництва. В текстах тогочасних західноєвропейських інтелектуалів та мандрівників цей політично й етнічно строкатий регіон уявлявся як великий напівдикий занедбаний край, затиснутий між Європою та Азією, цивілізацією і варварством; в якому багатство знаті сильно контрастує із бідністю інших станів. Сьогодні до цього регіону входять 9 країн: Білорусь, Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща, Молдова, Румунія, Словаччина та Україна. Іноді до цього переліку додають рф. Після закінчення Холодної Війни в 1989 р. поняття Східна Європа з кожним роком дедалі більше набуває географічного значення, адже ті країни, що перебували під прямим впливом СРСР, перетворилися на європейські, стали членами ЄС та НАТО, доєдналися до провідних держав Європи. Європа продовжується до Уральських гір лише у фізико-географічному вимірі.

Великі політичні та соціально-економічні зрушення 90-х років сформували нову політичну карту цієї частини Європи. Країни, що лежали на західному кордоні СРСР, проголосили незалежність і почали процес інтеграції в європейське співтовариство. Молдавія змінила назву на Молдову. На території колишньої Чехословаччини мирним шляхом утворилися дві нові суверенні держави: Республіка Чехія та Словацька Республіка.

З падінням комунізму відбулися економічні реформи, які змістили країни з центрального планування на відкриті ринки. Відкриті ринки, в свою чергу, запросили приватний капіталізм і західний корпоративний бізнес. Влада держави була передана від комуністичної еліти громадянину. Незалежні країни Східної Європи змістили свій економічний напрямок до основних промислових країн Європи.

Щодо корисних копалин, то основні запаси кам'яного вугілля - в Польщі, Чехії; нафти і газу - в Румунії; залізних руд - в країнах колишньої Югославії, в Румунії, Словаччині; бокситів - в Угорщині; міді - в Польщі, Румунії, Болгарії; сірки і калійних солей - у Польщі та Румунії.